

RADMILA V. ŽUGIĆ

LEKSIKOGRAFSKA INTERPRETACIJA VIŠEČLANIH LEKSIČKIH JEDINICA U REČNICIMA PRIZRENSKO-TIMOČKIH DIJALEKATA I PITANJE NJIHOVOG STATUSA KAO POSEBNIH ODREDNICA

COBISS: 1.01

Slovaropisna interpretacija večbesednih leksičnih enot v slovarjih prizrensko-timoških govorov srbskega jezika in vprašanje njihovega statusa kot posebnih iztočnic

Avtorica v prispevku raziskuje leksikografsko interpretacijo večbesednih leksičnih enot v slovarjih prizrensko-timoškega narečnega področja in upravičenost predstavljanja teh enot kot posebnih gesel. V zvezi s tem so analizirani različni slovaropisni modeli obdelave in ob primerih komentirani tisti najpogostejši, ki najbolj odstopajo od leksikografske norme. Rezultati analize kličejo po drugačnem pristopu k obdelavi večbesednih leksičnih enot, in sicer zaradi usklajevanja narečnega slovaropisja z leksikografsko normo in z leksikološkimi zakonitostmi v obsegu, ki ga omogoča narečje, pa tudi zaradi zmanjšanja obsega slovarja.

Ključne besede: narečno slovaropisje, narečni slovar, večbesedne slovarske enote, sintagme, frazemi, iztočnica

Lexicographic interpretation of multiword lexical units in dictionaries of the Prizren–Timok dialects of Serbian and their status as special headwords

This article examines the lexicographic interpretation of multiword lexical units in a dictionary of the Prizren–Timok dialect area and the justification for presenting these units as special headwords. Various lexicographic models for processing these are analyzed, and examples of the most frequent cases that deviate most from the lexicographic norm are commented on. The results of the analysis call for a different approach to processing multiword lexical units in order to harmonize dialect lexicography with the lexicographic norm and with lexicographic principles to the extent permitted by the dialect, as well as to reduce the size of the dictionary.

Keywords: dialect lexicography, dialect dictionary, multiword dictionary units, syntagms, phrasemes, headword

1 UVOD

Rad¹ se bavi pitanjem leksikografske interpretacije višičlanih leksičkih jedinica u dijalekatskim rečnicima sa područja prizrensko-timočke dijalekatske zone, kao jednom od dosada nerešenih pitanja dijalekatske leksikografije. Činjenica je da razvijenu dijalekatsku leksikografiju² ne prati dijalekatska

1 Rad je nastao u okviru projekta *Lingvistička istraživanja savremenog srpskog jezika i izrada Rečnika srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* (178009) koji u celosti finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

2 Samo sa područja prizrensko-timočke dijalekatske zone objavljeno je devet leksikografskih dela kojima su obuhvaćeni govori sva tri prizrensko-timočka dijalekta. V. u izvorima sledeće

leksikologija,³ koja bi zbog specifičnosti dijalekatske leksike morala imati sopstvena leksikološka rešenja, utemeljena na leksikologiji standardnog srpskog jezika. Stoga je neophodno uzajamno prožimanje ove dve oblasti kako bi dijalekatska leksikografija bila unapređena u smislu da bi svaki potonji dijalekatski rečnik bio korak bliži srpskoj leksikografiji standardnog jezika. Ovaj rad bi trebalo da predstavlja mali doprinos dijalekatskoj leksikologiji u stremljenju ka kvalitetnijoj dijalekatskoj leksikografiji koja se u dobroj meri može osloniti na već utvrđena osnovna leksikografska rešenja u opštim rečnicima srpskog jezika, u prvom redu u velikom *Rečniku srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* (= Rečnik SANU).

Istraživanje leksikografske interpretacije višečlanih leksičkih jedinica se sprovodi na leksičkoj građi *Crnotravskog rečnika* koji je novijeg datuma (2010), u kome je predstavljena leksika svrljiško-zaplanjskog dijalekta. Nakon utvrđivanja postojećih modela leksikografske interpretacije višečlanih leksičkih jedinica i njihove deskripcije, ustanovljavaju se odstupanja od leksikografske norme i predlažu rešenja koja su u skladu sa leksikološkom teorijom i leksikografskom praksom. U kontekstu rezultata istraživanja, daje se i odgovor na jedan od mogućih razloga prevelikog obima naših dijalekatskih rečnika.

2 LEKSIKOGRAFSKA INTERPRETACIJA VIŠEČLANIH LEKSIČKIH JEDINICA

Predstavljanju konkretnih modela leksikografske obrade višečlanih leksičkih jedinica predstoji osvrt na termine *višečlana leksička jedinica* i *leksikografska odrednica*, te s tim u vezi i osvrt na pitanje utvrđivanja statusa višečlane leksičke jedinice kao posebne odrednice u leksikografskom delu. Takođe, ova pitanja se moraju sagledavati u svetlu leksičke strukture dijalekatskog rečnika.

2.1 Leksička struktura dijalekatskog rečnika

Uvidom u strukturu leksičke građe, *Crnotravski rečnik* sa područja svrljiško-zaplanjskog dijalekta pozamašno je obima (1060 strana) i u tom smislu se pridružuje *Timočkom dijalekatskom rečniku* Jakše Dinića sa područja timočko-lužničkog dijalekta (921 strana) i *Rečniku govora juga Srbije* Momčila Zlatanovića sa područja prizrensko-južnomoravskog dijalekta (809 strana). U razloge prisutne pojave izrade obimnih dijalekatskih rečnika nećemo ulaziti, izuzev ukoliko su oni rezultat obuhvata leksičkim korpusom i onih reči koje ne pripadaju opštem, apelativnom tipu leksičke, ili pak jednočlanih ili višečlanih leksičkih jedinica kojima je dat status odredničkih leksema, a koje to ne mogu biti po osnovnim leksikografskim pravilima.

2 rečnike: Mitrović 1984, Živković 1987, Zlatanović 1998, Jovanović 2004, Žugić 2005, Dinić 2008, Stojanović 2010, Zlatanović 2011 i Zlatanović 2014.

3 Nasuprot praktičnoj leksikografiji stoji dijalekatska leksikologija koja se svodi na prikaze dijalekatskih rečnika i nekoliko radova koji razmatraju konkretne leksikološke probleme. V. Žugić 2007, Žugić 2011 i naše prikaze pojedinih dijalekatskih rečnika sa notom kritičke ocene.

Tako *Crnotravski rečnik* beleži oko hiljadu onomastičkih jedinica sa statusom odrednica, nezavisno od njihove tvorbene strukture: jednočlanih i dvočlanih mikroponima, ličnih imena, nadimaka i hipokoristika, prezimena, sekundarnih porodičnih nadimaka i prezimena.

Ovo je sa stanovišta informativnosti dobro, ali se takav način ne praktikuje u opštim rečnicima. Smatramo da u opštim dijalekatskim rečnicima onomastiku valja predstaviti u onom obimu koji se tiče naziva naselja obuhvaćenih rečnikom, ili starim, neobičnim ličnim imenima i prezimenima, fonetski i morfološki karakterističnim za dijalekat čiju leksiku rečnik predstavlja.

Onomastičkoj leksici je mesto u onomastičkim rečnicima, koji, opet, mogu biti rečnici mikroponima, rečnici ličnih imena, rečnici prezimena i slično.

Takođe, ovaj rečnik sadrži više od hiljadu višočlanih leksičkih jedinica predstavljenih u statusu odrednica.

2.2 Problem utvrđivanja leksikografske odrednice u dijalekatskom rečniku

Pitanja leksikografske obrade dijalekatske leksike su brojna. Stoga ćemo u ovom radu izneti neka zapažanja o načinu odabira leksičkih jedinica sa statusom leksikografske odrednice i njihovoj leksikografskoj interpretaciji.

Razmatrajući strukturu leksikona (rečnika) uopšte, leksikologija ustanovljava da je samostalna jednočlana leksička jedinica (leksema) najmanja semantička jedinica i jezgro leksikona (Dragičević 2007: 40). Pored jednočlanih, u leksičkom sistemu postoje i višočlane leksičke jedinice,⁴ koje zbog svoje semantičke i sintaksičke samostalnosti predstavljaju deo leksikona, ali im se ne može pripisati status lekseme (Dragičević 2007: 41).

Za nas je sasvim prihvatljiv i opravdan termin višočlana leksička jedinica kao i obrazloženje leksikologa Rajne Dragičević o njegovom korišćenju u leksikologiji i predstavljanju u leksikografiji.

Imajući sve ovo u vidu, postavlja se ključno pitanje koja leksička jedinica (jednočlana i višočlana) može u rečniku imati status leksikografske odrednice, tj. kako se uspostavlja,⁵ konstituše odrednica kao početni korak u leksikografskom radu. Šta je ustvari leksikografska odrednica? Koje višočlane leksičke jedinice mogu biti uspostavljene kao odrednice, a koje ne? Šta o ovome govori leksikografska praksa u velikom rečniku srpskog jezika (Rečniku SANU), a šta u dijalekatskim rečnicima prizrensko-timočke dijalekatske zone?

4 Termin koristi R. Dragičević koja ističe da u srpskoj leksikologiji postoje neslaganja koji je termin najadekvatniji: Lj. Nedeljkov (2002: 244) daje pregled više termina preuzetih iz L. Zguste (1991: 138) (*kompleksne lekseme, vezane sintagme, lokucije, složene leksičke jedinice, fiksirane kolokacije*), ali u navedenom radu se autorka služi terminom *složena leksema* iako u naslovu rada stoji termin *višočlana leksema*.

5 O teškoćama pri utvrđivanju odrednice u rečnicima srpskog jezika, u istoimenom radu govori Nikolić (2002: 49–56).

Pojam odrednica se u srpskoj leksikografiji definiše kao „istaknuta reč u rečniku stavljena na svoje alfabetsko mesto, čije se značenje definiše“ (RMS, tom IV). U Uputstvima za izradu Rečnika SANU stoji: „Odrednica je reč koja se obrađuje“ (12). Ono što je u navedenim definicijama *odrednica*, kod D. Šipke je termin *lema* ili *odrednička reč*, jer je po njegovom mišljenju odrednica jedinstvo leme i tumačenja, tj. *rečnički članak* (Šipka 1998: 142). Vidimo da se u svim ovim definicijama odrednice kao parametar pojavljuje *reč* što usložnjava pitanje formiranja leksikografske odrednice budući da se leksikograf susreće sa problemom šta raditi sa dvočlanim, sintagmatskim, tj. višočlanim leksičkim jedinicama. Nikolić (2002: 49–56), na osnovu sopstvenog iskustva proisteklog iz višegodišnjeg rada na Rečniku SANU, i pored prisutne neujednačenosti, ipak ističe preovlađujuću praksu da se sintagmatski nazivi obrađuju ne kao posebne odrednice već kao izrazi u okviru imenice ili prideva, „jer bi se inače broj rečničkih članaka (ili odrednica) uvećao unedogled“.

U dijalekatskoj leksikografiji, pak, očita je tendencija uspostavljanja višočlanih leksičkih jedinica kao odredničkih reči. Već se na prvi pogled uočava da status odrednice u *Crnotravskom rečniku* imaju kako jednočlane, tako i višočlane leksičke jedinice, najčešće dvočlane. Poteškoća u identifikovanju i uspostavljanju leksikografske odrednice ima i na jednoj i na drugoj strani. U izvesnoj meri su u pravu leksikografi koji smatraju da su pri utvrđivanju jednočlanih odrednica problemi uglavnom rešeni ukoliko se leksikograf pridržava pravila i uputstava primenjenih u opisnim rečnicima srpskog jezika, u prvom redu u Rečniku SANU. Međutim, u većem delu dijalekatskih rečnika sa prizrensko-timočkog dijalekatskog prostora, odstupanja od leksikografskih pravila ima i u ovom segmentu leksike,⁶ s tim što su problemi prezentovanja višočlanih leksičkih jedinica mnogo složeniji.

2.3 Status višočlanih leksičkih jedinica: terminoloških sintagmi i frazeologizama u dijalekatskom rečniku

U okviru pojma višočlane leksičke jedinice koji u srpsku leksikologiju uvodi Dragičević (2007: 40) stoji, da se, prema D. Mršević Radović (1987: 20–24), diferenciraju tri tipa: frazeologizmi, terminološke sintagme i ustaljene fraze.

Komentarišući ove tipove višočlanih leksičkih jedinica, u prvom redu koji tipovi predstavljaju samostalne lekseme koje se u rečniku obrađuju kao odrednice, a koji kao izrazi koji se obrađuju iza odrednice, Dragičević iznosi zaključni stav da terminološke sintagme i frazeologizmi nemaju status leksema, ali zbog svoje semantičke i sintaksičke samostalnosti kao i jedinstva značenja i funkcije predstavljaju deo leksikona.

6 Ovde se u prvom redu misli na uvođenje trpnih prideva kao i nekih drugih morfoloških oblika reči (množinski i zbirni oblici imenica, oblici komparativa i superlativa prideva, enklitički oblici zamenica, oblici imperativa glagola) i na njihov način obrade koji je u potpunosti isti sa načinom obrade jednočlanih odredničkih leksema. Takođe, po istom leksikografskom postupku se obrađuju i sve glagolske imenice.

Leksikološko pitanje šta se može smatrati zasebnom leksemom odgovara leksikografskom pitanju koja višečlana leksička jedinica može imati status odrednice, a koja ne (Dragičević 2007: 41). Odgovor na pitanje načina obrade terminoloških sintagmi i frazeologizama, u smislu njihovog leksikografskog predstavljanja kao odrednica ili nesamostalnih leksičkih jedinica u okviru odrednica, sadržan je u *Uputstvima za izradu Rečnika SANU* koja propisuju leksikografska pravila i normu. U njemu se sintagme (terminološke sintagme) i frazeologizmi obrađuju kao izrazi i to tako što se u okviru odrednice navode najpre sintagme a potom frazeologizmi (Rečnik SANU 1). O kriterijumima za određivanje frazeologizama u opisnim rečnicima srpskog jezika v. i Dešić (1984: 53–67).

Naš je zadatak da utvrdimo kako se u dijalekatskom rečniku prilazi pitanju obrade sintagmi i frazeologizama, tj. izrazima, i u kojoj su meri rešenja iz Rečnika SANU primenjena u dijalekatskom rečniku. Odabrani su primeri frazeologizama u okviru leksičkih jedinica *bel*, *gasarče*, *dupe* i *izlezne* koji svedoče o različitim modelima leksikografske interpretacije frazeologizama, tj. o njihovom nedoslednom, neujednačenom i nesistematskom predstavljanju u dijalekatskom rečniku.

3 MODELI LEKSIKOGRAFSKE INTERPRETACIJE VIŠEČLANIH LEKSIČKIH JEDINICA

Prostim uvidom u *Crnotravski rečnik* zapaža se izuzetno veliki broj sintagmatskih i frazeoloških izraza (nadalje: izraza), najčešće pridevsko-imeničkih koji su predstavljeni kao leksikografske odrednice, u tehničkom smislu, sa svim elementima koje obrada odredničkih leksema podrazumeva: novi pasus, ista veličina fonta, bold, definicija, potvrda. Različiti element se svodi na tehnički pristup mikrotoponimima i botaničkim, zoološkim i etnografskim terminološkim sintagmama, tj. sintagmatskim izrazima koji se navode kao odrednice bez isticanja kvalifikativa *izr[az]* (dalje u tekstu *izr*). Svi ostali izrazi uspostavljeni su kao odrednice u uglastoj zagradi, uz isticanje kvalifikativa *izr*, sa prisustvom ostalih elemenata leksikografske obrade odrednice. Izuzev sintagmi u kojima je prvi član pridev, zapaža se prisustvo velikog broja sintagmatskih i frazeoloških izraza sa glagolom kao prvim članom. Svakako, zastupljeni su i imeničko-imenički, izrazi sa brojem i imenicom, kao i izrazi priloškog karaktera.

3.1 Izrazi kao posebne odrednice iza odrednice (rečničkog članka) kao prvog člana izraza

Model leksikografske obrade izraza kao posebnih odrednica u uglastoj zagradi sa kvalifikativom *izr[az]*, definicijom i potvrdom iz govora je najfrekventniji, ali istovremeno i model koji najviše odstupa od leksikografske norme.

Najvažniji kriterijum koga se leksikograf držao jeste donošenje izraza kao leksema, tj. posebnih odrednica složenih po azbučnom redosledu kao primarnom kriterijumu. Ovo se najbolje ogleda u slučaju izraza sa istim prvim, pridevskim

članom, kod kojih je zbog azbučnog redosleda razbijan niz takvih izraza drugim, jednočlanim odrednicama.

3.1.1 Primer leksikografske obrade pridevsko-imeničkih sintagmi i sintagmatskih izraza sa pridevom *bel*

Budući da je za autora *Crnotravskog rečnika* primarni kriterijum bio azbučni redosled, najpre su navođene sintagme i sintagmatski izrazi sa pridevskim članom u muškom rodu, potom oni sa pridevskim članom u ženskom rodu, dalje odrednice sa pridevskim članom na *-i* (množina m. roda ili određeni pridevski vid) i najzad sintagmatske odrednice sa pridevskim članom u srednjem rodu.

Redosled navođenja pridevsko-imeničkih sintagmatskih izraza prekidan je jednočlanim odrednicama ili jednočlanim i dvočlanim onomastičkim jedinicama koje nemaju svojstvo izraza. Tako je iza odredničke lekseme **bel**, *-a*, *-o* naveden hidronim **Bèla vòda**⁷ iza koga su u uglastim zagradama predstavljeni sintagmatski izrazi kao samostalne odrednice sa kvalifikativom *izr* /**bèla vràna**/⁸ i /**bèla glàva**/⁹ sa definicijama značenja i potvrđama. Slede po azbučnom redosledu odrednice **belaše se** i **belāj** da bi potom bio nastavljen niz sintagmatskih leksičkih jedinica sa pridevom **bela** i to tako da je /**bèla làla**/¹⁰ predstavljena kao izraz, a narednih pet sintagmatskih izraza kao odrednice bez kvalifikativa *izr* uz označavanje gramatičkog roda (daje im se, dakle, status imenica) i navođenje definicija i potvrda: **bèla ràda**¹ ž bot *cveće* *Leucanthemun vulgare*. – Potvrda. **bèla ràda**² ž bot *tratinčica*, *krasuljak* *Bellis perennis L.*, v *trtkà*, v *vrtipop*.¹¹ **bèla ràda**³ ž¹² *narodno*

7 Uputstva za izradu Rečnika SANU dopuštaju navođenje sintagmi kao geografskih pojmova u statusu odrednica samo ukoliko se proceni da određeni sintagmatski geografski izraz po svojoj prirodi treba da uđe u Rečnik (Balkansko poluostrvo, Novi Sad, Velika Morava) (član 28, 1). Kada je reč o dijalekatskim rečnicima, takođe, autor rečnika mora napraviti restriktivnu selekciju mikrotoponima i ostalih onomastičkih kategorija, te unositi one sintagmatske nazive mesta koji su u fonetskom i morfološkom smislu zanimljivi za dotično dijalekatsko područje ili su sa neprozirnom etimologijom.

8 Iz primera koje autor navodi vidimo da ovde nije reč o sintagmatskom, već o frazeološkom izrazu, te bi u skladu sa pravilima kojima se autor rečnika rukovodio, ovaj izraz promenio svoje alfabetsko mesto jer je reč o frazeološkom izrazu **postal je bela vrana ko**.

9 Opšte je pravilo da se svi stalni spojevi /sintagme/ navode i objašnjavaju kod imenica (Uputstva, član 28). Tako bi ovaj izraz poput prethodnog i izraza koji slede: **bèla làla**, **bèli smòk**, **bèli udovàc**, **bèlo videlo** bili obrađeni u okviru odgovarajućih odredničkih imenica, na način na koji se obrađuju odrednice (Uputstva, članovi 108 i 109).

10 Izraz valja konstruisati u skladu sa njegovom upotrebom u primeru. Ovo nije sintagmatski već frazeološki izraz: **ko bèla làla ima da (će da) pomàga ko kome** pa treba voditi računa o njegovom mestu prilikom navođenja izraza u okviru odrednice **làla**.

11 Budući da su odrednice **trtkà** i **vrtipòp** obrađene na isti način kao odrednica **bèla ràda**², uz navođenje i primera, bolje bi bilo da je sintagmatska odrednica isporučena sa odrednicama **trtkà** i **vrtipòp**, uz navođenje potvrde, a ove, zbog azbučnog redosleda, upućene na sintagmu **bèla ràda**².

12 Tri sintagme u kojima se imenički član van sintagmatskog spoja sa pridevom **bel**, kao botanički ili etnografski termin, ne upotrebljava u jeziku u bilo kom drugom značenju zajedničke imenice 'rada' sa malim slovom, opravdano i leksikografski pravilno su obrađene kao samostalne

kolo. – Potvrda. Status posebnih odrednica dat je i sintagmama **bèla ùma** ž *bela glina, kaolin*. – Potvrda i **bèla čemerika** ž bot. *otrovna biljka Veratrum Album L.* – Potvrda.¹³ Niz dvočlanih sintagmi sa pridevom **bel** se prekida uvođenjem 12 jednočlanih odredničkih leksema i 1 dvočlanog mikrotoponima: **belĭc¹**, **belĭc²**, **Belĭc**, **Bèle vòde**, **belèga**, **belegija**, **belèžen**, **belèje**, **belèje se**, **belèk**, **belènje**, **beletine**, **bèli**, **Bèli**. Po azbučnom redosledu dolaze sintagmatske odrednice bez kvalifikativa izraz: **bèli brèber**¹⁴ m bot *planinsko cveće Anemone Nemoroza* bez primera i **bèli bubrèzi**¹⁵ m mn *testisi kod stoke (ovan, bik, nerast) od kojih se spravljaju kuvarski specijaliteti*. Iza tačke i crte navedena je potvrda. Do sintagmatskih izraza predstavljenih kao odredničke lekseme u uglastoj zagradi sa kvalifikativom izr /**bèli smòk**/¹⁶ i /**bèli udovàc**/¹⁷ dolazi se nakon šest odredničkih leksema koje im po azbučnom redosledu prethode: **Beligrad**, **belilo¹**, **belilo²**, **bèlisvet**, **bèli se**. Poslednji dvočlani sintagmatski izraz sa statusom posebne odrednice u uglastoj zagradi sa kvalifikativom izr /**bèlo videlo**/,¹⁸ sa dva značenja i potvrdama, navodi se nakon 9 jednočlanih odrednica: **belica**, **beličas**, -ta, -to, **belištar**, **belištarika**, **belka¹**, **belka²**, **belki pril**, **belkim pril**, **belmùž**.

Kako vidimo, u *Crnotravskom rečniku* je navedeno ukupno 16 (šesnaest) pridevsko-imeničkih leksičkih jedinica sa pridevom **bel** i to tako što se nakon obrade prideva **bel** kao odrednice navode sintagmatske leksičke jedinice u statusu odrednica, s tom razlikom što se sintagme okvalifikovane kao izrazi stavljaju u uglastu zagradu. Kako vidimo, sastavljač *Crnotravskog rečnika* se rukovodio dvama principima: prvi je shvatanje pridevske reči dvočlanih sintagmi kao težišne reči, a drugi njihovo navođenje po azbučnom redosledu. Ukoliko se pridev **bel** prihvati kao težišna reč u smislu reči za koju se sintagmatski vezuje veći broj imenica, ovaj koncept je teško prihvatljiv jer jednočlane odrednice zbog azbučnog redosleda

- 12 odrednice (Uputstva, član 28, 2). V. botaničku sintagmu **lepa kata** pod Kata (izr.) (Rečnik SANU 9). Kod ovih sintagmi valja obratiti pažnju na stepenovanje: botaničke sintagme **bèla rāda¹** i **bèla rāda²** ne nalaze se u odnosu homonimije, već predstavljaju dva različita značenja jedne sintagme. Tako bismo ovde imali dve umesto tri stepenovane odrednice (o stepenovanju odrednica v. Radović Tešić 2002: 141–149).
- 13 Sintagma **bèla ùma** i **bèla čemerika**, u skladu sa leksikografskom normom, valja predstaviti kao izraze u okviru prideva **bel** i uputiti na odrednice **ùma**, odnosno **čemerika** gde će biti obrađene, tj. definisane i potvrđene primerima, nakon navedenih značenja leksema **ùma** i **čemerika**.
- 14 Sintagma **bèli brèber** nema status odrednice već se beleži kao izraz pod odrednicom **bel** i upućuje na odrednicu **brèber** u okviru koje se obrađuje kao izraz onako kako se obrađuje i odrednica.
- 15 Sintagma **bèli bubrèzi** se ne obrađuje kao odrednica već kao izraz u okviru pridevske odrednice **bel** gde se upućuje na odrednicu **bubrèg** koju valja uspostaviti i navedeni izraz obraditi sa elementima odrednice. V. i **bubreg** i izr. **beli bubrezi** u Rečniku SANU 2.
- 16 V. fusnotu 8. Ovaj sintagmatski izraz valja obraditi u okviru odrednice **smòk**.
- 17 V. fusnotu 8. Ovaj sintagmatski izraz valja obraditi u okviru odrednice **udovàc**.
- 18 Ovo nije sintagmatski izraz. Iz navedenih primera vidimo da je reč o dva frazeološka izraza koje bi trebalo ovako konstruisati: **ne vidèl (ne vidèla i sl.) ~ videlo** (u kletvi upućenoj nekome) i **nesl̂m vidèl ~ videlo** (u zakletvi da neko nekome govori istinu). U skladu sa leksikografskom normom (v. fusnote 7 i 8) izraze treba obraditi u okviru odrednice **videlo**.

razbijaju jedinstveni niz sintagmi s jedne strane, a s druge strane, narušava se leksikografsko pravilo o načinu navođenja sintagmi u okviru pridevske odrednice.¹⁹

3.1.2 Predlog leksikografske interpretacije

Shodno prikazanom modelu interpretacije izraza u *Crnotravskom rečniku* na primerima izraza sa pridevom **bel**, primenom pravila iz Uputstava za izradu Rečnika SANU, pokazane leksikografske nekorektnosti mogle bi biti otklonjene i usklađene sa leksikografskom normom i to na sledeći način:

- [a] Najpre se obrađuje pridev **bel**, -a, -o sa svim elementima leksikografske obrade odrednice: definicija značenja iza koje se navodi kao potvrda primer njene upotrebe u govoru koji se od definicije sa tačkom odvaja crtom (–). Reči u primeru se akcentuju.
- [b] U novom pasusu, nakon *Izr.* kao skraćeni za izraz, azbučnim redosledom, navode se sintagmatski i frazeološki izrazi²⁰ sa tildom koja zamenjuje osnovni oblik prideva,²¹ a potom se izraz upućuje na imenicu kao drugi član izraza u okviru koje se, nakon obrade osnovnih značenja, obrađuje izraz sa svim elementima odrednice: definicijom sa tačkom i primerom iz upotrebe koji je crtom odvojen od definicije.²²

U slučaju izraza sa pridevom **bel**, to bi izgledalo ovako:

Izr. ~ glavà v. *pod glava (izr.)*. ~ ùma v. *pod uma (izr.)*. ~ čemerika bot. v. *pod čemerika (izr.)*. bèli brèber bot. v. *pod breber (izr.)*. bèli bubrèzi v. *pod bubreg (izr.)*. bèli smòk v. *pod smok (izr.)*. bèli udovàc v. *pod udovac (izr.)*.

izede bèlu džigerku *ko kome v. pod džigerka (izr.)*. ko ~ làla ìma da (će da) pomàga (raboti i sl.) *ko kome v. pod lala (izr.)*. ne videl (ne videla i sl.) ~ videlo *ko v. pod videlo (izr.)* nesòm vidèl ~ videlo *ko v. videlo pod (izr.)*. postàl je ~ vràna *ko v. pod vrana (izr.)*.

Poređenjem leksikografskog postupka koji je u obradi višičlanih leksičkih jedinica, tj. sintagmi, sintagmatskih i frazeoloških izraza primenjen u

19 U sintagmama je teško odrediti težišnu reč pa se za takvu najčešće uzima imenica, ali to može biti i pridev koji stupa u sintagmatske odnose sa više imenica. U takvom slučaju se sintagmatski izrazi mogu navesti i u okviru prideva, ali se u tom slučaju upućuju na odgovarajuću imenicu koja se obrađuje kao odrednica (Uputstva, članovi 108 i 109).

20 Za naš rad je bitno i uputstvo da se „Iza skraćeniice 'Izr.' navode [...] najpre sintagmatski, a zatim frazeološki izrazi, u zajedničkom pasusu ako ih je sasvim malo, a u dva zasebna pasusa ako ih ima više, radi veće preglednosti“ (Uputstva, član 106).

21 U Uputstvima se kaže da se „u izrazima [...] reč-odrednica zamenjuje tildom, sa ograničenjima navedenim u prethodnom članu“ (član 105). Tildom se može zameniti samo prvi padež jednine (imenice, zamenice, brojevi) ili sva tri roda jednine prideva onog vida koji je dat u odrednici (član 104). – Mi bismo radije umesto reč-odrednica u Uputstvima upotrebili prvi član sintagmatskog izraza ili težišna reč sintagmatskog izraza kako ne bi došlo do zabune da tu reč u sintagmatskom izrazu smatramo odrednicom, tj. da bismo pokazali da oba člana izraza, upotrebljena u sklopu, imaju svoja posebna značenja.

22 V. Uputstva, članovi 108 i 109.

Crnotravskom rečniku sa našim predloženim leksikografskim postupkom u kome smo primenili leksikografske norme koje propisuju Uputstva za izradu Rečnika SANU, dolazimo do sledećih zaključaka.

Za razliku od *Crnotravskog rečnika* u kome su sve sintagme i svi sintagmatski izrazi leksikografski predstavljeni iza obrade odrednice **bel** kao višičlane leksičke jedinice sa statusom posebnih odrednica, uz prisustvo svih tehničkih i suštinskih elemenata njihove obrade (ista veličina fonta u boldu, svaka sintagma u posebnom pasusu, definicija značenja, primer upotrebe), naš predloženi i pokazani leksikografski postupak prikazuje i opisuje sintagmatske i frazeološke izraze kao nesamostalne višičlane leksičke jedinice u okviru rečničkog članka **bel** sa upućivanjem na odgovarajuću imenicu u okviru koje se obrađuju na način obrade odrednica. To znači da će sintagmatski i frazeološki izrazi (po azbučnom redosledu, kao i u srodnim primerima u tom radu) **bèla vràna, bèla glàva, bèla làla, bèla ùma, bèla čemerika, bèla džigèrka, bèli brèber, bèli bubreži, bèli smòk, bèli udovàc** i **bèlo videlo** biti obrađeni pod **vràna, glàva, làla, ùma, čemerika, džigèrka, brèber, búbreg, smòk, udovàc** i **videlo**. Na ovaj način, uvažavajući leksikološku teoriju o tipovima višičlanih leksičkih jedinica i leksikografsku praksu o načinu obrade sintagmi, sintagmatskih izraza i sintagmatskih frazeologizama, pokazano je njihovo mesto u Rečniku SANU i nesamostalnost u odnosu na lekseme sa statusom odrednica.

Status odrednica zadržavaju dvočlane mikrotoponimske sintagme **Bèla vodà** i **Bèle vòde**, kao i one botaničke i etnografske sintagme čiji imenički član menja značenje sintagmatskog spoja, poput sintagme **bèla ràda**.

Sintagme **bèla vràna, bèla làla, bèla džigèrka** i **bèlo videlo**, predstavljene u *Crnotravskom rečniku* sa statusom odrednice, nisu prepoznate kao frazeološki izrazi, što je u našoj leksikografskoj obradi učinjeno. Kako leksikografska norma nalaže, oni su na osnovu primera iz *Crnotravskog rečnika* konstruisani po leksikografskim pravilima i predstavljeni u novom pasusu iza sintagmatskih izraza.

Isti leksikografski postupak [3.1] primenjen je u interpretaciji velikog broja sintagmatskih izraza, od kojih ćemo navesti još i sintagme sa pridevom **golem** kao prvim članom: nakon obrade odrednice **golem**, navode se sintagmatski izrazi od kojih je svaki ponaosob dat u novom redu sa statusom odrednica: **Golèma Bogoròdica, golèma bòles, golèma vràta, golèma oratà ...²³ golèma rabòta ... golèma skazàljka, golèma sòba ... golème bogìnje ... Golèmi Božić, golèmi dñn ... Golèmi pòs ... golèmo govno**.

Pažnju skrećemo još i na sintagmatske izraze sa pridevom **živ: živ se pojède, živ sràm, živa vàga, živa vàtra, živa zgòda, živa istina, živa mi Živàna, živa ràna ... živi ògenj ... živo blàto ... živo mèso**.

23 Tri tačke označavaju da je niz prekinut drugim odrednicama koje dolaze po azbučnom redosledu.

Navodimo i jedan primer višečlanih leksičkih jedinica, tj. frazeoloških izraza u formi posebnih, samostalnih odrednica sa glagolom kao njegovim prvim članom: /*izvòdi bèsne gliste kol*, /*izvòdi kerèfeke kol*, /*izvòdi smèške kol*/.

3.2 Izrazi kao značenja u okviru odrednice

U *Crnotravskom rečniku* je zapažen i drugi model obrade višečlanih leksičkih jedinica, izraza: izrazi su predstavljeni kao značenja u okviru odrednice sa svim elementima leksikografske obrade leksema odrednica.

3.2.1 Primeri leksikografske interpretacije u *Crnotravskom rečniku*

Kao prvi primer navodimo obradu izraza u okviru odredničke lekseme **gasàrče**. Nakon definicije **1.** značenja ove lekseme, u nastavku se navode izrazi, grafički istaknuti boldom u sitnijem slogu sa kvalifikativom *izr* kao **2.**, **3.** i **4.** značenja odrednice **gasàrče**. Na osnovu navedenih potvrda se vidi da izrazi nisu konstruisani po kriterijumima koja zahtevaju leksikografska pravila, imajući u vidu i odsustvo title na mestu odredničke lekseme.

3.2.2 Predlog leksikografske interpretacije

Ovo je suštinski, leksikografskoj normi najpribližniji model predstavljanja izraza. Neophodno je, ipak, napraviti neke korekcije u cilju uvažavanja leksikografskih pravila: eliminisati redne brojeve značenja odrednice **gasàrče** koja bi bila definisana; u novom pasusu označenom kao *izr*, navesti izraze bez brojeva, po azbučnom redosledu; izraze konstruisati na osnovu potvrda onako kako su u potvrdi navedeni, uz poštovanje dijalekatske sintakse; izraz prate definicija i njegova potvrda iz govora.

gasàrče *s mala petrolejka kupastog oblika bez stakla.* – Potvrda.²⁴

Izr. ču da mu (vu i sl.) ebëm ~ kome u pretnji koju neko nekome upućuje zbog lošeg postupka, neispunjene obaveze i sl. – Potvrda. *če žmička (neko) ko ~ drhtaće od straha, strepeće* – Potvrda. *ugàsil je on ~ = neko je umro* – Potvrda.²⁵

Opisani leksikografski postupak [3.2] ilustrujemo i primerima višečlanih izraza predstavljenih u okviru glagolske odrednice **dokàra**.

Glagolska leksička jedinica **dokàra** predstavljena je u *Crnotravskom rečniku* kao odrednica sa 6 (šest) izdiferenciranih semantičkih realizacija. Nakon prvog primarnog značenja navedena su sledeća tri značenja kao figurativna sa istaknutim stilskim, figurativnim kvalifikatorom. Značenja obeležena brojevima **5.** i **6.** su sa kvalifikativom *izr*, i to: **5.** *izr: dokàra do bulumàč* i **6.** *izr: dokàra dondè*. Izraze prate definicije i potvrde.

Ovakav rečnički članak je neobičan, uprkos tome što su izrazi navedeni u okviru osnovne odrednice i njihov status podređenosti istaknut sitnijim fontom.

²⁴ Definicija je naša.

²⁵ Navedeni i definisani frazeologizmi, na osnovu datih potvrda, su naši.

- [a] Oku iskusnog leksikografa nije promakla činjenica da su izrazi predstavljeni brojkama u kontinuitetu brojeva za isticanje značenja odredničke lekseme, čime su dovedeni u ravnopravan odnos sa odrednicom koja je njihov prvi član. Zbog toga se ovakav leksikografski postupak smatra neprimerenim, a njegova primena nekorektnom.
- [b] Čini se da je problem lako rešiv uvidom u Rečnik SANU i preslikavanjem rešenja primenjenog u njemu. To bi značilo: deo odredničke lekseme sa značenjima **5.** i **6.** izdvojiti i bez numerisanja preneti u novi pasus, obeležen i istaknut kao Izr. Međutim, ovim ne bi bio u potpunosti rešen problem: dolazimo do pitanja formiranja izraza sa tačno utvrđenim redosledom njegovih članova, pri čemu se leksikograf mora oslanjati na potvrde iz govora. Tako bi oba izraza morala biti proširena i ovako konstruisana: **taj (on i sl.) dokaral do bulumač i on (onaj i sl.) dokaral donde** Potvrde određuju i samu definiciju značenja izraza. Njihovim iščitavanjem dolazimo do zaključka da je reč o dve različite forme izraza sa jedinstvenim značenjem: *neko je izgubio, ponovio školsku godinu, tj. neko je izgubio, proćerdao zarađevinu, imetak*. Još jednim osvrtom na izneta značenja odrednice **dokàra** može se konstatovati da je i značenje pod rednim brojem **4.**, na osnovu navedene potvrde (Dokaral se do prosljački štap), ustvari izraz u značenju prethodna dva navedena izraza.

Opisani leksikografski model je široko zastupljen, a mi navodimo još nekoliko odrednica u kojima su izrazi predstavljeni kao posebna značenja u rečničkom članku: **dudùk, edè (se), zažùlji, zatrljùje, iskòči, jajcè, kràj, krivùljke, litka, mlàti, perčik, prikàdi, raspàsan, češire, štùca³** i dr.

3.3 Izrazi u okviru definisane odrednice bez prepoznavanja kriterijuma u redosledu navođenja

Ovaj leksikografski model obrade izraza se bitno razlikuje od dva prethodno opisana: reč je o frazeološkim izrazima obrađenim u okviru odrednice **dùpe²** u kome se, nakon konstatacije da se ova leksema pored upotrebe u uobičajenom značenju kao i u standardnom srpskom jeziku, sreće i u izrazima. Posle ove konstatacije kao vidu definicije koja se završava dvotačkom, nižu se frazeologizmi u čijem se redosledu ne prepoznaje kriterijum navođenja.

3.3.1 Primer leksikografske interpretacije u *Crnotravskom rečniku*

Budući da se radi o povećem broju frazeologizama, radi lakšeg razumevanja najbitnijih odstupanja od leksikografske norme, najpre preslikavamo iz *Crnotravskog rečnika* rečnički članak **dùpe²**:

dùpe² s, *pored uobičajenog značenja, sreće se i u izrazima*: – Dalà ~ na veresiju (*raspusna žena*). – Trčì za ednò ~ (*za ženom*). – Ìma ednò ~ (*devojku*). – Čùva ~ (*pazi se*). – Svrbi ga ~ (*traži đavola, hoće batine*). ~ bi prodàl (*pohlepan na novac*). – Ne drži ga ~ (*nemirno čeljade*). – Pijàn ko

~ (*pijanac*). – Došlo mu iz ~ u glavu (*opametio se*). – Sluša samo svoje ~ (*halapljiv*). – Ide na ~ (*kliza se*). – Gleda si svoje ~. – Kakò se obrneš ~ ti ozad. – Ulèzal (bi) mu u ~ (*dodvorio se, dodvorava se*). – Ide mu uz ~ (*dodvorava se*). – Ide mu po ~. – Stalno trèbe neki da mu ide po ~ (*služi koga, bespogovorno sluša koga*). – Zinulo mu ~ (*ima velike prohteve*). – Prodàl se na ~ (*gladnica*). – Idi u ~ (*dovraga, psovka*). – Cèl otišàl u ~ (*ima veliku zadnjicu*). – Izlèzni mu iz ~ (*ulizica*). – Lådno mu na ~ (*zima mu je*). – Ostàlo mu samo ~. – Če se ugrize za ~ (*crkne od zavisti*). ~ bi si izèl (*halapljiv*). V. *zapiši dupe*.

3.3.2 Predlog leksikografske interpretacije

Ovde se zapaža nekoliko propusta čija je korekcija neophodna:

- [a] frazeologizmi se navode u istoj veličini fonta kao i odrednica i nisu boldovani;
- [b] navedene definicije su neodgovarajuće i nedovoljno precizne: tako je frazeologizam **dalà ~ na veresiju** definisan kao (*raspusna žena*), a trebalo bi: *lako podatljiva, nemoralna, raspusna (o ženi, devojci)*; ili, definicija frazeologizma **došlo mu je iz ~ u glavu** *kome šta nije (opametio se)*, već je bolje rešenje *dozvaò se pameti, opametio se*;
- [c] neki frazeologizmi nisu definisani: **gleda si svoje ~ ko, kakò se obrneš ~ ti odzad kome, ostàlo mu samo ~ kome, ide po ~ ko/šta**;
- [d] frazeologizmi nisu potkrepljeni primerima na osnovu kojih bi bilo moguće proveriti njihovu tačnu konstrukciju, a samim tim i njihovo značenje;
- [e] mada je bez potvrda teško denositi zaključke, čini se da su neki frazeologizmi sinonimični: **~ bi prodàl ko; ~ bi si izèl = škrt, sebičan i pohlepan je; ide mu po ~ ko kome / stalno trèbe ko da ide po ~ kome = stalno služi, opslužuje ko koga; ide mu uz ~ ko/kome / ulèzal (bi) mu u ~ ko kome = dodvorava se, ulizuje se ko kome; gleda si svoje dupe ko / sluša samo svoje dupe ko = gleda samo svoje interese, ne mari za druge, sebičan je ko**;
- [f] U nekim navedenim frazeologizmima težišna reč **dùpe** se ne vezuje sa ostalim rečima u frazeološku jedinicu, već je samo upotrebljena u figurativnom, pejorativnom značenju za lekseme *žena* i *devojka*: *ima ednò ~ ko (muškarac), trči za ednò ~ ko (muškarac)*.

Kao što smo videli, analizirani rečnički članak je tehnički bled i neuređen, konfuzan, težak za praćenje. Najveći problem je odsustvo potvrda bez kojih je teško uspostaviti konstrukciju izraza u govoru, kao i ispravnu definiciju.

3.4 Izrazi kao ponovljene odrednice u uglastoj zagradi, navedeni pod rednim brojevima ispod glavne odrednice

Od prethodno izloženih modela obrade višičlanih leksičkih jedinica razlikuje se leksikografsko predstavljanje izraza, uglavnom frazeologizama, koje se sastoji u tome što se nakon obrade odredničke lekseme ona ponavlja u novom pasusu u uglastoj zagradi gde se navode izrazi pod rednim brojevima, i to tako što se

iza svakog broja naglašava skraćena izr sa dvotačkom, a potom se navode izrazi u kojima se težišna reč ne zamenjuje tildom. Dovde opisan leksikografski postupak nije u skladu sa leksikografskom normom. Dobro je to da su izrazi ispisani boldom u sitnijem fontu, kao i to da je svaki izraz praćen definicijom i potvrdom.

3.4.1 Primer leksikografske interpretacije u *Crnotravskom rečniku*

Ilustracije radi, navodimo primer obrade frazeologizama sa ponovo uspostavljenom glagolskom leksemom **izlèzne** u uglastoj zagradi, nakon obrade ovog glagola kao odrednice. Glagol **izlèzne** u uglastoj zagradi, u kome su obrađeni samo frazeologizmi, u statusu je odredničke lekseme kao i prethodno obrađeni glagol **izlèzne** bez uglaste zagrade.

/izlèzne/ 1. izr: **izlèzne** na nòs *preskupo plati, pretrpi štetu, dojadi mu.* – Tija njegòv ortaklèk mi e izlèzal na nòs. – Pàzi, nemòj ti toj druženje izlèzne na nòs. 2. izr: **izlèzne** na kràj *dogovori se, sporazume se.* – Ako s njega izlèzneš na kràj, prekòlji me kudè sam nàjtanak. – Ne mògu z-deca da izlèznem na kràj. 3. izr: **izlèzne** is kòžu *poludi, izgubi pamet.* – Od ovòga smaila ću izlèznem is kòžu. – Kvò mi svè ne rabòti, ću izlèznem is kòžu od etívu.

3.4.2 Predlog leksikografske interpretacije

Na ovaj vid leksikografskog predstavljanja izraza valja primeniti leksikografske postupke opisane u Uputstvima za izradu Rečnika SANU, što podrazumeva njihovu obradu u okviru imenica **nos**, **koža** i **kraj**. Činjenica da ove tri lekseme nisu diferencijalne u odnosu na srpski standardni jezik, ne predstavlja nikakvu prepreku da budu uvrštene u dijalekatski rečnik, jer je to manje ogrešenje o leksikografsku normu, s tim što treba naglasiti da se one upotrebljavaju u istom značenju kao i u standardnom jeziku, npr.: **nos** m 'pored značenja u standardnom jeziku', i u izr. *će mu izlèzne na nòs šta/ko kome = [nešto nekome] će doneti neprijatnosti, presešće mu.*²⁶

Po istom modelu obrađeno je 18 frazeologizama u okviru lekseme **/òči/**.

Sličan ovome je leksikografski model obrade izraza sa glagolima **/izedè/**, **/očita/** i **/obùje/**, kao i sa imenicom **/rùka/**, brojem **/pèt/** i dr., s tom razlikom što izrazi nisu obeleženi rednim brojevima.

26 Navedeni izrazi imaju semantičke ekvivalente u srpskom standardnom jeziku, s tim što dijalekatska leksema **izlèzne** glasi u standardnom jeziku **izaći**. Rečnik SANU donosi ove izraze kao sledeće sintagmatske konstrukcije sa značenjima: **izići** ((i)skočiti i sl.) **iz kože izgubiti sposobnost vladanja sobom, izbezumiti se** (tom 9, pod **koža** izr.); **izaći, izići (izlaziti) na kraj** [...] 2) (s nekim) (obično u odričnim, negativnim iskazima), **sporazume(va)ti se, slagati se** (tom 10, pod **kràj** izr.); **izaći, izbiti, popeti se, iskijati, udarit, (i)skakati, izbijati** i sl. **na nos, na vrh nosa presesti (presedati), doneti (donositi), prouzrokovati neprijatnosti, biti propraćen neprijatnostima** (tom 16, pod **nos** izr.).

4 ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Na osnovu rezultata analize leksikografske interpretacije višečlanih leksičkih jedinica, tj. izraza, na materijalu *Crnotravskog rečnika* kao reprezentu svrljiško-zaplanjskog dijalekta, izdvojena su četiri modela njihovog predstavljanja. Zajedničko svojstvo im je odstupanje od leksikografskih normi primenjenih u opisnim rečnicima srpskog standardnog jezika, prvenstveno u Rečniku SANU.

Svaki leksikografski model je najpre na primerima iz *Crnotravskog rečnika* opisan, a potom prokomentarisano sa isticanjem odstupanja od leksikografske norme i predlogom obrade izraza uz uvažavanje njihove leksikološke prirode i shodno tome leksikografskog predstavljanja kao nesamostalnih leksičkih jedinica.

Najfrekventniji i istovremeno model obrade izraza sa najvećim odstupanjima od leksikografskih normi [3.1], jeste način predstavljanja izraza kao leksema sa statusom odrednice, u tehničkom i suštinskom smislu, iza obrađene odredničke reči koja se kao težišna reč javlja u izrazima. Izrazi se donose kao odrednice, najčešće u uglastoj zagradi, po azbučnom redosledu kao primarnom kriterijumu. Oni se obrađuju sa svim elementima obrade odrednice: iza višečlane leksičke jedinice uspostavlja se kvalifikativ *izr* (= izraz) koju slede definicija i primer upotrebe.

U drugom modelu obrade [3.2] izrazi su, u prvom redu frazeologizmi, predstavljeni u okviru obrade odrednice i to tako da se najpre pod rednim brojevima navode značenja odrednice, a potom, sledeći kontinuitet rednih brojeva izrazi sa obaveznim kvalifikativom *izr* izraz iza svakog rednog broja. Izraze u boldovanom u sitnijem fontu prate definicije i potvrde iz govora. Ovo je, suštinski, leksičkoj normi najpribližniji model interpretacije izraza. Najveća zamerka ovom modelu interpretacije je ta, što se izrazi ponovo dovode u ravnopravan odnos sa odredničkom leksemom u okviru koje se i nalaze.

Treći je model interpretacije frazeoloških jedinica [3.3] pod odrednicom koja nije diferencijalna u odnosu na standardni jezik, tako što ova informacija predstavlja prvi deo definicije koja je dopunjena konstatacijom da je odrednica deo brojnih frazeologizama. Potom se frazeologizmi navode bez uvažavanja kriterijuma o azbučnom redosledu, bez tehničkog isticanja boldom u sitnijem slogu, često bez definicija i pratećih potvrda.

U opisu i predlogu leksikografski primerenog i prihvatljivog rešenja ukazano je na mnoge leksikografske nepravilnosti, od tehničkog predstavljanja izraza, preko neodgovarajućih i nepouzdanih definicija, do odsustva azbučnog kriterijuma, definicija i potvrda, uključujući i nepravilnosti u konstruisanju frazeologizama.

Četvrti model [3.4] obrade frazeologizama, sastoji se u tome što se nakon obrade odrednice ona ponavlja u novom redu u uglastoj zagradi gde se navode izrazi pod rednim brojevima, i to tako što se iza svakog broja naglašava skraćunica *izr* sa dvotačkom, a potom se navode izrazi u kojima se težišna reč ne zamenjuje tildom. Dovde opisan leksikografski postupak nije u skladu sa leksi-

kografskom normom. Dobro je to da su izrazi ispisani boldom u sitnijem fontu, kao i to da je svaki izraz praćen definicijom i potvrdom.

Iz izloženog se vidi da se u svakom od četiri predstavljena modela leksikografske interpretacije izraza u dijalekatskom rečniku, zapažaju krupna leksikografska odstupanja i nepravilnosti. Odsustvo neujednačenosti i jedinstvenog načina obrade izraza, da izostavimo leksikološke i leksikografske razloge sa pratećim nedostacima, samo po sebi otežava korišćenje *Crnotravskog rečnika*.

Ako imamo u vidu preko hiljadu izraza predstavljenih u statusu odrednice i ovome dodamo ogroman broj onomastičkih odrednica, jasno je uvećavanje obima *Crnotravskog rečnika* za nezanemarljiv postotak (oko 10 %) od ukupnog broja odrednica. Samim tim, predstavljanje višečlanih leksema uz poštovanje leksikografskih pravila, poprma notu imperativnosti i ozbiljnog recenzentskog učešća u konačnom oblikovanju rukopisa dijalekatskog rečnika pre objavljivanja.

IZVORI

Crnotravski rečnik → Stojanović 2010

Dinić 2008 = Jakša Dinić, *Timočki dijalekatski rečnik*, Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2008 (Monografije 4).

Jovanović 2004 = Vlastimir Jovanović, *Rečnik sela Kamenice kod Niša*, Srpski dijalektološki zbornik 51, Beograd: SANU – Institut za srpski jezik SANU, 2004, 313–688.

Mitrović 1984 = Brana Mitrović, *Rečnik leskovačkog govora*, Leskovac: Narodni muzej, 1984.

Rečnik govora juga Srbije → Zlatanović 2014

RMS 1967–1978 = *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*, knj. I–VI, Matica srpska I–III i Matica hrvatska, Novi Sad (I–III i Zagreb) 1967–1978 (fototipsko izdanje Matice srpske iz 1982).

Rečnik SANU = *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika 1–19–: A–Petoglasnik–*, Beograd: SANU – Institut za srpski jezik SANU, 1959–2014–.

Stojanović 2010 = Radosav Stojanović, *Crnotravski rečnik* = *Srpski dijalektološki zbornik 57*, Beograd: SANU – Institut za srpski jezik SANU, 2010.

Timočki dijalekatski rečnik → Dinić 2008

Zlatanović 1998 = Momčilo Zlatanović, *Rečnik govora južne Srbije*, Vranje: Učiteljski fakultet, 1998.

Zlatanović 2011 = Momčilo Zlatanović, *Rečnik govora južne Srbije*, Vranje: Učiteljski fakultet, 2011.

Zlatanović 2014 = Momčilo Zlatanović, *Rečnik govora juga Srbije*, Vranje: Učiteljski fakultet, 2014.

Živković 1987 = Novica Živković, *Rečnik pirotskog govora*, Pirot: Narodni muzej, 1987.

Žugić 2005 = Radmila Žugić, *Rečnik govora jablaničkog kraja* = *Srpski dijalektološki zbornik 52*, Beograd: SANU – Institut za srpski jezik SANU, 2005.

LITERATURA

Dešić 1984 = Milorad Dešić, Kriterijumi za određivanje frazeologizama u rječnicima savremenog srpskohrvatskog jezika, u: *Leksikografija i leksikologija: zbornik radova*, Novi Sad: Matica srpska – Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik SANU, 1984, 53–67.

Dragičević 2007 = Rajna Dragičević, *Leksikologija srpskog jezika*, Beograd: Zavod za udžbenike, 2007.

Mršević Radović 1987 = Dragana Mršević Radović, *Glagolsko-imeničke frazeološke sintagme*, Beograd: Filološki fakultet Beogradskog univerziteta, 1987.

Nedeljkov 2002 = Ljiljana Nedeljkov, Problem višečlanih leksema u leksikografskoj praksi, u: *Deskriptivna leksikografija standardnog jezika i njene teorijske osnove: međunarodni naučni skup*

o leksikografiji i leksikologiji, Novi Sad: Matica srpska – Beograd: SANU – Institut za srpski jezik SANU, 2002, 243–251.

Nikolić 2002 = Miroslav Nikolić, Teškoće pri utvrđivanju odrednice u rečnicima srpskog jezika, u: *Deskriptivna leksikografija standardnog jezika i njene teorijske osnove: međunarodni naučni skup o leksikografiji i leksikologiji*, Novi Sad: Matica srpska – Beograd: SANU – Institut za srpski jezik SANU, 2002, 49–57.

Radović Tešić 2002 = Milica Radović Tešić, O stepenastom predstavljanju značenja reči, *Deskriptivna leksikografija standardnog jezika i njene teorijske osnove: međunarodni naučni skup o leksikografiji i leksikologiji*, Novi Sad: Matica srpska – Beograd: SANU – Institut za srpski jezik SANU, 2002, 141–149.

Šipka 1998 = Danko Šipka, *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*, Novi Sad: Matica srpska, 1998.

Uputstva = *Priručnik za izradu Rečnika SANU*, ukoričena, umnožena skripta bez potpisa autora, mesta i godine izrade sa sto strana i 324 člana, koja su izradili saradnici na Rečniku SANU u Institutu za srpskohrvatski jezik SANU u Beogradu u vreme izrade 1. toma Rečnika SANU koji je objavljen 1958. godine (najveći deo teksta je napisala Irena Grickat) (većina podataka o Uputstvima se nalazi u Uvodu 1. toma Rečnika SANU, a do nekih podataka smo došli iz usmenih izvora).

Zbornik 2002 = *Deskriptivna leksikografija standardnog jezika i njene teorijske osnove: međunarodni naučni skup o leksikografiji i leksikologiji*, Novi Sad: Matica srpska – Beograd: SANU – Institut za srpski jezik SANU, 2002.

Zgusta 1991 = Ladislav Zgusta, *Priručnik leksikografije*, prevod i predgovor Danko Šipka, Sarajevo: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1991.

Žugić 2007 = Радмила Жугић, Обрада придевских деминутива у српским дијалекатским речницима, *Лексикографија и лексикологија у савремена свјет*, Софија: Българско лексикографско дружество, Секција за българска лексикологија и лексикографија – Велико Търново: Знак '94, 2007, 343–354.

Žugić 2008 = Radmila Žugić, Leksikografska interpretacija glagolskih deminutiva u rečnicima prizrensko-timočke dijalekatske zone (semantičko-tvorbeni aspekt), *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* (Novi Sad) 51 (2008), br. 1–2, 175–189.

Žugić 2011 = Radmila Žugić, Leksikografski postupci tumačenja semantike izvedenica na osnovu odnosa tvorbene osnove i tvorbenog formanta, u: *Gramatika i leksika u slovenskim jezicima: zbornik radova s međunarodnog simpozijuma*, ur. Sreto Tanasić, Novi Sad: Matica srpska – Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2011, 403–413.

POVZETEK ■ ■ ■ PEZIOEME

Slovaropisna interpretacija večbesednih leksičnih enot v slovarjih prizrensko-timoških govorov srbskega jezika in vprašanje njihovega statusa kot posebnih iztočnic

Avtorica v prispevku analizira štiri leksikografske modele, ki so bili pritegnjeni k razlaganju večbesednih leksičnih enot v slovarjih prizrensko-timoškega narečnega področja. Pri raziskavi svrliško-zaplanjskega govora je bil uporabljen Slovar govora Crne Trave (*Crnotravski rečnik*) Radosava Stojanovića (2010). Slovaropisni postopki, priporočeni v prispevku, temeljijo na zakonitostih leksikoloških in slovaropisnih standardov, ki so uporabljeni v Slovarju srbohrvaškega knjižnega in živega ljudskega jezika; ta izhaja pri Srbski akademiji znanosti in umetnosti. Z analizo gradiva je prišla avtorica do sklepa, da je večbesedne leksične enote nujno treba razlagati v posebnih iztočnicah s samostalniškimi ali pridevniškimi besedami, ki se pojavljajo v jedru besedne zveze.

Лексикографическая интерпретация сложных лексических единиц в словарях сербских призренско-тимочких диалектов и вопрос об их статусе в виде отдельных словарных заглавных слов

В статье анализируются четыре лексикографические модели использованных в интерпретации сложных лексических единиц в словарях сербской «призренско-тимочкой» диалектной зоны. Лексическим материалом исследования сверлишко-запльаньского диалекта в статье послужил Црнотравски речник (автор Радосав Стоянович, 2010). Рекомендованные лексикографические процедуры в статье основаны на законах лексикологических и лексикографических стандартов, применяемых в Словаре сербскохорватского литературного и народного языка Сербской академии наук и искусств. Проанализировав материал, автор приходит к выводу о необходимости интерпретации сложных лексических единиц как самостоятельных выражений в рамках существительных или прилагательных заглавных слов, которые являются стержнем выражения.